Coöperatief leren in De Vreedzame School

Inleiding

De Vreedzame School wil de klas een leefgemeenschap laten zijn waarin álle leerlingen met elkaar kunnen en willen samenwerken. De Vreedzame School maakt hiervoor gebruik van een interactieve onderwijsleermethode, waardoor leerlingen samen leren. Het blijkt nodig te zijn om samenwerken aan te leren, het gaat niet vanzelf. Veel leerkrachten hanteren een vorm van samenwerken of groepswerk. Het bezwaar daarvan is dat bij ongestructureerd samenwerken sommige leerlingen een veel grotere inbreng hebben in het gezamenlijke product dan anderen.

Om dat samenwerken zodanig aan te leren dat alle leerlingen een gelijkwaardige inbreng hebben, is in het programma een aantal coöperatieve werkvormen opgenomen. Deze werkvormen zijn ontleend aan *Structureel Coöperatief Leren* (Kagan, 2010), waarmee op een specifieke manier vormgegeven wordt aan samenwerken en interactie. Door de duidelijke en gestructureerde manier van werken leren leerlingen van elkaar en met elkaar en kunnen ze gezamenlijk een doel bereiken. Onderzoek wijst uit dat het werken met coöperatieve leerstrategieën een positieve invloed heeft op de sfeer in de groep, dat de leerprestaties verbeteren, dat de persoonlijke en sociale vaardigheden van leerlingen verbeteren, en dat er een toename van begrip en empathie tussen verschillende groeperingen optreedt.

Kenmerken van coöperatieve werkvormen

Bij coöperatief leren werken leerlingen samen (met de hele klas, in tweetallen of teams van vier). Die samenwerking blijkt een positief effect te hebben als ze bepaalde kenmerken vertoont, weergegeven door de afkorting GIPS:

1. Gelijke deelname: alle leerlingen participeren op basis van gelijkwaardigheid. De structuur zit zo in elkaar, dat ieder ongeveer in dezelfde mate meedoet.
2. Individuele aanspreekbaarheid: iedere leerling kan aangesproken worden op het product of op het proces. U kunt als leerkracht willekeurige leerlingen om een antwoord vragen.
3. Positieve wederzijdse afhankelijkheid: leerlingen zijn op een positieve manier van elkaar afhankelijk bij het uitvoeren van hun gezamenlijke opdracht. Ze zijn daarbij bereid om elkaar te steunen en te helpen, zodat iedereen in staat is om die opdracht uit te voeren en een bijdrage kan leveren aan het succesvol volbrengen van de opdracht.
4. Simultane interactie: bij het uitvoeren van de opdracht zijn de leerlingen waarneembaar actief betrokken. In de klas is zichtbaar welk percentage tegelijkertijd actief is.

Op deze manier kan niemand er een beetje bijhangen of overheersen. Er is een flink aantal 'didactische structuren' uitgewerkt die voldoen aan deze vier basisprincipes (Kagan, 2010). Een didactische structuur is een gestructureerde coöperatieve werkvorm, waardoor op specifieke wijze vorm wordt gegeven aan de interactie tussen leerlingen. Inhoudelijk levert het gebruik van de structuur meer op dan de optelsom van de individuele inbreng. Het grote voordeel van het hanteren van deze structuren is dat ze zijn in te passen binnen de werkwijze van de school en dus ook goed hanteerbaar zijn bij het gebruik van verschillende methodes.

Zes didactische structuren

In het basiscurriculum van De Vreedzame School hebben wij zes didactische structuren verwerkt. De didactische structuren dienen als handvat om verder vorm te geven aan de elementen samenwerken en interactie binnen De Vreedzame School. Ze bieden de leerkracht de mogelijkheid om leerlingen effectief en gelijkwaardig te leren samenwerken.

In de eerste drie blokken (totaal zijn er 6 blokken) worden steeds twee nieuwe didactische structuren aangeboden. In ieder volgend blok komen de aangeboden didactische structuren (hierna vanwege de leesbaarheid verder 'coöperatieve werkvormen' genoemd) weer aan bod in verschillende variaties:

- vanaf blok 1: *Zoek Iemand Die* en *TafelRondje per Tweetal.*
- vanaf blok 2: *TweePraat* en *In de Rij*.
- vanaf blok 3: *Mix en Ruil* en *TweeGesprek op Tijd*.

In de lesmappen vindt u in de inleiding van ieder blok welke coöperatieve werkvormen in dat blok aan bod komen, en is een kader opgenomen met daarin de stappen. De kaders zijn ook als losse bijlagen opgenomen in het Algemeen Gedeelte van iedere lesmap. In de lessen staan de toepassingen en variaties beschreven.

De coöperatieve werkvormen zijn met toestemming overgenomen van Bazalt en haar partners van het MI/SCL netwerk NL. Bronnen:

- *Kagan, S. & Kagan, M. (2010),* Coöperatieve Leerstrategieën*. Vlissingen: Bazalt*
- *Kagan, S. (2007),* Structureel Coöperatief Leren*. Vlissingen: Bazalt*
- *Kagan, S., Kagan, L., Kagan, M. & Kopmels, D. (2009),* Bouwen aan Klasklimaat*. Vlissingen: Bazalt*

TweeGesprek op Tijd

De leerlingen werken in tweetallen. Ze vertellen om de beurt gedurende een tevoren vastgestelde tijd terwijl de ander luistert

1. De leerkracht geeft een gespreksonderwerp of stelt een vraag waarop een langer antwoord gegeven kan worden. De leerkracht geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.
2. De leerkracht geeft aan hoeveel tijd iedere leerling heeft om te vertellen.
3. De leerkracht geeft denktijd.

TweePraat

In tweetallen geven de leerlingen om de beurt een antwoord op een vraag

1. De leerkracht stelt een open vraag waarop meerdere korte antwoorden mogelijk zijn. De leerkracht geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.

In de Rij

De leerlingen ontdekken dat ze allemaal een positie innemen binnen de groep en leveren vervolgens in gemixte tweetallen een bijdrage aan een opdracht

1. De leerkracht geeft aan waar de rij over gaat.
2. De leerkracht geeft aan waar de rij begint en waar deze eindigt.
3. De leerlingen bepalen hun plaats in de rij door te overleggen en zichzelf te vergelijken met hun groepsgenoten.
4. Leerlingen corrigeren elkaar positief totdat de rij goed staat.
5. De leerkracht checkt de rij door de leerlingen hardop kort hun positie te laten noemen.
6. De leerkracht vormt tweetallen op basis van de rij.
7. De leerkracht geeft de vervolgopdracht en de leerlingen voeren die uit. De leerkracht geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.
8. De leerkracht vraagt na afloop een aantal leerlingen om iets te vertellen over wat gedaan is in het tweetal.

TafelRondje per Tweetal

De leerlingen leveren in tweetallen om de beurt een (schriftelijke) bijdrage aan een opdracht

Ieder tweetal heeft één blad papier en één pen.

1. De leerkracht stelt een open vraag waarop meerdere korte antwoorden mogelijk zijn. De leerkracht geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.
2. De leerkracht geeft kort denktijd.

Zoek Iemand Die (met werkblad)

De leerlingen lopen door het lokaal en zoeken een klasgenoot, die ze een vraag stellen van hun werkblad

1. De leerlingen krijgen een werkblad, de leerkracht bespreekt kort de vragen met de leerlingen. De leerkracht geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.
2. De leerlingen lopen door het lokaal en houden hun hand omhoog totdat ze een partner hebben gevonden.
3. In tweetallen stelt leerling A een vraag van het werkblad aan leerling B. Leerling B vertelt. Leerling B noteert zijn of haar naam op het werkblad van leerling A bij de betreffende vraag.
4. De leerlingen wisselen van rol: nu mag leerling B een vraag stellen aan leerling A.
5. De leerlingen bedanken elkaar. Zij doen hun hand omhoog en zoeken een nieuwe partner.
6. Opnieuw stap 2 t/m 4 tot het werkblad compleet is (of tot de leerkracht een stiltesignaal geeft).
7. Wanneer het werkblad van een leerling volledig is ingevuld, gaat hij of zij zitten. Deze leerling kan door de anderen benaderd worden als vraagbaak.
8. De leerkracht vraagt na afloop een aantal leerlingen iets te vertellen van wat ze gehoord

Zoek Iemand Die (variant zonder werkblad)

De leerlingen lopen door het lokaal en zoeken aan de hand van een opdracht van de leerkracht een klasgenoot

1. De leerkracht geeft een opdracht en geeft aan wat na afloop teruggevraagd gaat worden.
2. De leerlingen lopen door het lokaal en houden hun hand omhoog totdat ze een partner hebben gevonden.
3. De leerkracht creëert bij een oneven aantal voor een leerling die over is de mogelijkheid om aan te sluiten bij een tweetal.
4. De leerlingen praten kort over de opdracht.
5. De leerlingen nemen afscheid van elkaar op teken van de leerkracht.
6. Opnieuw stap 1 tot en met 4 aan de hand van een andere opdracht van de leerkracht. Maak bij een oneven aantal de groep er verantwoordelijk voor dat er iedere keer een andere leerling over is.
7. De leerkracht vraagt na afloop een aantal leerlingen iets te vertellen van wat ze gehoord hebben.

Coöperatieve werkvormen en sociale veiligheid

Wie herkent niet de situatie waarbij een leerling in een klas te vaak ontweken wordt? Dat andere kinderen eigenlijk liever niet met hem of haar willen samenwerken? Of dat een leerling de baas speelt bij de uitvoering van een groepsopdracht? Of dat een leerling niet naast iemand wil zitten in de kring?

De Vreedzame School wil de klas een leefgemeenschap laten zijn waarin álle leerlingen met elkaar kunnen en willen samenwerken. Om kinderen te leren omgaan met verschillen, én omdat dat het gevoel van sociale veiligheid en sociale binding bevordert. Het komt de sociale veiligheid van de leerlingen niet ten goede wanneer de samenwerking aan het toeval wordt overgelaten met het risico dat leerlingen worden buitengesloten of alleen overblijven bij een opdracht. Dat alle leerlingen goed met elkaar kunnen samenwerken is niet altijd vanzelfsprekend en dient te worden aangeleerd. Door leerlingen consequent een paar keer per week in verschillende samenstellingen te laten samenwerken in groepjes, wordt effectief gewerkt aan een positieve groep, waarin de norm is: wij werken met iedereen samen. We stimuleren deze werkwijze omdat het een kansrijk middel is dat bijdraagt aan een positief sociaal klimaat waarbij iedereen actief betrokken is, en om kinderen open te staan voor diversiteit. Bovendien komen we met deze werkvormen tegemoet aan een natuurlijke behoefte van leerlingen: erbij horen en actief zijn. Stilzitten en wachten op je beurt is er niet meer bij.

Coöperatief leren blijkt goed toepasbaar door de concrete uitwerking. Optimaal gebruik van coöperatieve werkvormen is wel een ambacht op zich en meer dan ‘een spelletje’. De tips en ideeën hieronder kunnen mogelijk bijdragen aan een nog beter positief sociaal klimaat.

Pedagogische foto

Terwijl de leerlingen samenwerken heeft u de gelegenheid om uw groep te observeren: als het ware als een pedagogische foto. Het kan helpen om daarbij gebruik te maken van een schrijfblok. Observeer bijvoorbeeld aan de hand van de volgende punten:

- hebben uw leerlingen plezier in samenwerken?
- werken de leerlingen op een positieve manier met elkaar samen? (let hierbij bijvoorbeeld ook op de lichaamshouding en gezichtsuitdrukking; wat stralen ze uit naar elkaar?; hoe welkom is een teamgenoot?; hebben ze echt oor voor elkaar?)
- wees extra alert op leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte.

Geef de groep/leerlingen tot slot een paar gerichte opstekers over de waardevolle dingen die u gezien hebt, passend bij de sociale norm die u wilt stimuleren. Of vraag de leerlingen wat ze u denken dat u aan moois gezien hebt qua samenwerken. U kunt ook een aandachtspunt bespreken.

Zeker zo interessant is om dat aandachtspunt te verwerken tijdens uw volgende activiteit of les. Pas uw instructie aan en geef een aandachtspunt mee, bijvoorbeeld in het geval van een groep waar leerlingen vaak dezelfde klasgenoten opzoeken: 'We gaan vandaag verschillende klasgenoten spreken. Wat ging de vorige keer bij Mix en Ruil goed?'*….reactie klas…*'Waar gaan we vandaag op letten?' Afhankelijk van uw groep en uw eigen vaardigheid ten aanzien van coöperatief leren geeft u zelf het aandachtspunt of vraagt u de klas.

Kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte

De kracht van coöperatieve werkvormen zit juist in de voorspelbaarheid. Die herhaling hoeft beslist niet saai te worden. Het kan helpen om voortijdig de werkvormen met een kind te oefenen of te bespreken, in de vorm van pre-teaching. Tijdens de werkvorm kunt u kinderen die dat nodig hebben als het ware 'moment-coachen' door even letterlijk naast hen te staan en in te fluisteren wat ze kunnen doen of zeggen.

Wees zeer alert op buitensluiten, 'onwrikbaarheid' is daar nodig: maak er een gewoonte van om met de groep snel te checken of echt iedereen een partner heeft, voordat begonnen wordt met de opdracht. Reageer meteen wanneer u ziet dat een leerling een andere leerling voorbij loopt of zich afkeert als een leerling naar hem of haar toe loopt. Benoem wat u ziet naar de individuele leerling (maak het niet groot en spreek hem of haar op zachte toon aan) en meld duidelijk dat u vindt dat ieder kind hier op school met ieder ander kind moet kunnen samenwerken. U geeft de leerling zo de kans zijn of haar gedrag bij te stellen.

Anticipeer hoe om te gaan met een oneven aantal, bijvoorbeeld door gebruik te maken van een drietal. Introduceer 'de bofkont': de leerling die over is, puur omdat het een oneven aantal is. Hij of zij mag kiezen bij welk tweetal wordt aangesloten en wordt zichtbaar welkom geheten. Het mooie hiervan is dat we de groep heel goed de uitdaging mee kunnen geven dat de bofkont steeds weer iemand anders is. Zo zorgt de groep er met elkaar voor dat niet steeds dezelfde 'over blijft'.

Een mond vol tanden…

Iedereen kent wel de situatie waarbij een leerling niet meer weet wat hij of zij wilde zeggen, of een fout antwoord geeft. Als op dat moment dertig paar ogen op de leerling gericht zijn voelt dat niet comfortabel. Of erger, de klas zit te gniffelen om het 'foute antwoord' of de mond vol tanden.

En dat is niet goed voor de sociale veiligheid. Het mooie van coöperatief leren is dat leerlingen in tweetallen of kleine groepen hun ideeën bespreken en vervolgens goed zijn toegerust om hun inbreng te leveren in de grote groep. Die voorbereiding in klein gezelschap lijkt ook nog iets anders positiefs te doen: op het moment dat 'mijn teamgenoot' onze inbreng verwoordt, doet dat ook iets met mij. Vaak is zichtbaar dat teamgenoten of maatjes die op dat moment niet het woord voeren zichtbaar betrokken zijn en de spreker ook non-verbaal steunen.

Ook bij gevoelige onderwerpen kan het voorbespreken in klein gezelschap goed werken, bijvoorbeeld bij wat oudere kinderen. Bijvoorbeeld als het over de sfeer in de groep gaat. Of over gevoelige onderwerpen uit de actualiteit. Na bespreking in kleine groepjes kan de teams gevraagd worden een conclusie te trekken: welk punt willen ze bespreken met de hele groep? Indien u de kleine groepen al divers wilt samenstellen om met elkaar een onderwerp te bespreken kunt u bijvoorbeeld starten met de werkvorm 'In de Rij'. U doet dit aan de hand van een stelling en vraagt de leerlingen op volgorde te gaan staan van 'eens' naar 'oneens'. Vervolgens kunt u goed groepen samenstellen waarbij niet alle leerlingen met dezelfde mening bij elkaar zitten.

Aan de slag!

We geven nog een aantal tips om het samenwerken middels coöperatieve werkvormen soepel te laten verlopen:

- Zorg voor een goed aandachtsteken, niet alleen in uw groep maar door de hele school. Dit voorkomt dat onnodig veel tijd weglekt. Veel scholen die gebruik maken van coöperatief leren maken gebruik van het stilteteken in de vorm van hand in de lucht met gespreide vingers.
- Oefen het vormen van tweetallen tot het vlot verloopt.
- Bedenk welk doel u wilt bereiken, ook pedagogisch gezien.
- Demonstreer de werkvorm of vraag leerlingen te demonstreren.
- Oefen de werkvormen, zorg dat de leerlingen ze zich goed eigen maken. Begin met eenvoudige opdrachten. Gemiddeld gaat een werkvorm pas na tien keer werken. Schroom niet een collega in te schakelen om beter te worden.
- Werk met reële denk- en spreektijd. Te lange tijd vergroot de kans op ordeverstoring. Bij een groep die nog niet zo makkelijk mengt, zullen leerlingen eerder geneigd zijn te mixen bij een korte opdracht.
- Bedenk hoe u zich als een 'goudzoeker' kunt opstellen tijdens de werkvorm: geef na afloop opstekers aan de groep gericht op de positieve groepsvorming. Ook mooi om te doen:

maak af en toe foto's. Gezichtsuitdrukkingen tijdens samenwerken zeggen zoveel over de sfeer in de klas

- Grijp in als tijdens de werkvormen de sociale veiligheid van de groep of een kind echt wordt aangetast: zet alles stop, benoem kort hoe het wel de bedoeling is en dan opnieuw en dus beter.

- Bouw dagelijks coöperatieve werkvormen in uw lessen/activiteiten in. Indien u ze niet systematisch toepast, moet u niet gek opkijken dat de positieve effecten niet merkbaar zijn.
- Bereid samen met leerlingen werkvormen voor of vraag hen ze voor te bereiden. Bijvoorbeeld door leerlingen zelf een 'Zoek Iemand Die' te laten maken. Leerlingen van hogere groepen blijken ook heel goed in staat om werkvormen bij jongere kinderen te begeleiden.

Tot besluit:leren samenwerken is voor leerlingen van groot belang om zich te redden in onze huidige maatschappij. Om met Henry Ford te spreken: *coming together is a beginning, keeping together is progress, working together is success*.